

دانشگاه پیام نور

آشنایی با متون اخلاق اسلامی

(رشته اخلاق، کلیه گرایشها)

دکتر محسن جوادی

جوادی، محسن، ۱۳۴۲--، گردآورنده
 آشنایی با متون اخلاق اسلامی (رشته اخلاق، کلیه گرایشها) / تهیه و تدوین محسن
 جوادی. -- تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۴.
 پنج، ۱۳۶ ص. -- (دانشگاه پیام نور، ۱۲۰۲، گروه (۱/۲))

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیا.

کتابنامه به صورت زیرنویس.

۱. آموزش از راه دور -- ایران. ۲. اخلاق اسلامی -- آموزش برنامه ای. ۳.
 اخلاق -- آموزش برنامه ای. ۴. اخلاق اسلامی -- راهنمای آموزشی (عالی). الف. دانشگاه
 پیام نور. ب. عنوان ..

۳۷۸ / ۱۷۵۰۹۵۵

۸۸۷ ج ۹ الف / LC ۵۸۰۸

۱۳۸۴

م ۸۴ - ۳۹۲۷۳

کتابخانه ملی ایران

دانشگاه پیام نور

آشنایی با متون اخلاق اسلامی
 (کلیه گرایشها)

دکتر محسن جوادی

ویراستار علمی: دکتر محمدعلی شمالی

حروفچینی و نمونه خوانی: مدیریت تدوین

طراح جلد: فرشته فلاحت دوست

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: انتشارات دانشگاه پیام نور

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول اردیبهشت ۱۳۸۵

شابک ۶ - ۲۲۴ - ۳۸۷ - ۹۶۴

ISBN 964 - 387 - 224 - 6

کلیه حقوق برای دانشگاه پیام نور محفوظ است.

قیمت: ۹۲۰۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار ناشر

کتابهای دانشگاه پیام نور حسب مورد و با توجه به شرایط مختلف به صورت درسنامه، آزمایشی، قطعی، متون آزمایشگاهی، فرادرسی، و کمک درسی چاپ می شود. کتاب درسنامه (د) نخستین ثمره کوششهای علمی صاحب اثر است که براساس نیازهای درسی دانشجویان و سرفصلهای مصوب تهیه می شود و پس از داوری علمی در گروههای آموزشی، بدون طراحی آموزشی و ویرایش چاپ می شود. با تجدیدنظر صاحب اثر و دریافت بازخوردها و اصلاح نارساییها، درسنامه با طراحی آموزشی، ویرایش، و طراحی فنی - هنری به صورت آزمایشی (آ) چاپ می شود. با دریافت نظرهای اصلاحی، صاحب اثر در کتاب تجدیدنظر می کند و کتاب به صورت قطعی (ق) چاپ می شود. در صورت ضرورت، در کتابهای چاپ قطعی نیز تجدیدنظرهای اساسی به عمل می آید یا متناسب با پیشرفت علوم و فناوری بازنویسی می شوند. متون آزمایشگاهی (م) متونی است که دانشجویان با استفاده از آن و راهنمایی مربیان کارهای عملی آزمایشگاهی را انجام می دهند. کتابهای فرادرسی (ف) و کمک درسی (ک) به منظور غنی تر کردن منابع درسی دانشگاهی تهیه می شوند. کتابهای فرادرسی با تأیید معاونت پژوهشی و کتابهای کمک درسی با تأیید شورای انتشارات تهیه می شوند.

مدیریت تدوین

فهرست

۱	پیشگفتار.....
۵	۱) ویژگی های سعادت.....
۹	۲) در نکوهش لذات حسی.....
۱۵	۳) تعریف اخلاق و اهمیت آن.....
۲۱	۴) عدالت و عبادت.....
۲۷	۵) طریق سعادت.....
۳۵	۶) فضیلت و چگونگی تحصیل آن.....
۴۱	۷) معرفت نفس.....
۴۷	۸) جهاد اکبر.....
۵۵	۹) راه های نفوذ شیطان در قلب آدمی.....
۶۷	۱۰) مکارم اخلاقی.....
۷۳	۱۱) اخلاق اجتماعی.....
۷۷	۱۲) در فضیلت دستگیری از درماندگان و بیچارگان.....
۸۳	۱۳) فضیلت دوستی و برادری.....
۹۳	۱۴) عفت و پاکدامنی.....
۹۷	۱۵) صدق و اخلاص.....
۱۰۷	۱۶) احترام به خانواده و همسایه.....
۱۱۳	۱۷) ظلم و انواع آن.....
۱۱۷	۱۸) غرور و انواع آن.....
۱۲۷	۱۹) چگونگی معالجه بیماری های روحی.....
۱۳۱	۲۰) دستورالعمل اخلاقی.....

پیشگفتار

تردیدی نیست که یکی از مهم‌ترین اهداف پیامبران الهی رشد و ارتقای حیات اخلاقی انسان‌ها بوده است. پیامبر گرامی اسلام با تأکید بر این مسأله می‌فرماید: «همانا من برای تتمیم و تکمیل خوی و رفتارهای ستوده و ارزشمند به پیامبری مبعوث شده‌ام».^(۱)

از سوی دیگر در قرآن کریم معمولاً رستگاری و نجات انسان‌ها به دو عامل اصلی ربط داده شده است. خداوند با قَسَم بیان می‌دارد که همهٔ آدمیان در ضرر و زیان می‌باشند و هرگز همای خوشبختی را به دست نمی‌آورند، مگر این‌که ایمان و عمل صالح داشته باشند.^(۲) هر چند دایرهٔ عمل صالح وسیع‌تر از آن چیزی است که در نظام‌های متعارف اخلاقی به عنوان فضیلت یا عمل اخلاقی شناخته می‌شود ولی با توجه به ذکر برخی از مصداق‌های عمل صالح در قرآن کریم معلوم می‌شود فضیلت‌های اخلاقی جزء عمل صالح به شمار می‌آید. صبر، سخاوت، عفت و عدالت همگی فضیلت اخلاقی‌اند که قرآن کریم از آن‌ها به عنوان عمل صالح یاد می‌کند. پس رشد اخلاقی انسان که به عنوان هدف بعثت پیامبر گرامی اسلام ذکر شده است در واقع تمهیدی است برای فراهم کردن رستگاری و نجات آدمی و رهانیدن او از وضع رخوت و رکودی که مقتضای طبع حیوانی انسان است.

۱. «أنا بعثت لاتمم مکارم الاخلاق» رک: کاشانی، محسن، المحجة البيضاء، دفتر انتشارات اسلامی، ج ۳،

ص ۲۸۴.

۲. «و العصر ان الانسان لفي خسر الا الذين آمنوا و عملوا الصالحات» (۱۰۳-۲ و ۹)

با توجه به این نکات بود که دانش اخلاق که عهده‌دار شناسایی خوی و خصلت‌ها و اعمال نیک و بد است در میان مسلمانان ارج و منزلت می‌یابد.

عالمان مسلمان که با قرآن و حدیث انسی فراوان داشتند علاوه بر شرح و تفسیر مضامین اخلاقی به تحلیل و تبیین مبانی آموزه‌های اخلاقی اسلامی دست زده و آثار گران‌بهایی به یادگار گذاشتند.

میراث اخلاقی امروز ما مسلمانان مجموعه‌ای است غنی و متنوع که می‌توانیم آن را در رویکردهای متفاوت زیر رده‌بندی کنیم.

یکم آثاری است که مستقیماً به تدوین، تنظیم و شرح آیات و روایات اخلاقی می‌پردازد. آثار گران‌بهایی در قالب‌های مختلف مانند «امالی»^(۱)، «چهل حدیث» یا «اربعین»^(۲) و یا اندرزنامه‌های مختلف که مشحون از مضامین اخلاقی است به عنوان میراثی گران‌بها اینک در دست ماست.

البته باید گفت متأسفانه این میراث گران‌بها آن‌طور که باید به صورت مسبوب و موضوعی نظم و نسق نگرفته است. عالمان اخلاق هم باید مانند عالمان فقه مجموعه‌های روایی را به صورت موضوعی تنظیم کرده، در اختیار دانش‌پژوهان قرار دهند.

دوم آثاری است که عارفان مسلمان با تلفیق مضامین عرفانی و اخلاقی و در قالب آداب سیر و سلوک در اختیار ما نهاده‌اند. بسیاری از این آثار گران‌بها علاوه بر شناسایی فضیلت‌های اخلاقی راهکارهای لازم برای تحصیل آن‌ها را هم بیان می‌دارند. بی‌تردید پژوهنده اخلاق اسلامی هرگز بی‌نیاز از مراجعه به این میراث

۱. امالی جمع املاء است و مراد مجموعه‌هایی از اندرزها و نکته‌های اعتقادی است که بزرگان عرفان و اخلاق به شاگردان خود می‌گفته‌اند.

۲. اشاره به حدیث معروفی است که طبق آن پادشاه زیادی برای کسانی که چهل حدیث از معصومین را حفظ و شرح و توضیح کرده‌اند، ذکر شده است و عالمان مسلمان برای به دست آوردن آن پادشاه معمولاً چهل حدیث اخلاقی یا اعتقادی را جمع و شرح کرده‌اند که در آن مجموعه‌هایی به همین نام چاپ شده است.

اخلاقی عارفان مسلمان نیست.

این گونه آثار معمولاً شرح و گزارش راهیابی سالکان حقیقت به مرتبه والای نجات و رستگاری است و رنگ و رویی ملموس و عینی دارد و کم تر به مباحث نظری و تجریدی می پردازد.

سوم آثاری است که بیشتر در دامنه فلسفه اسلامی نضج گرفته است. فیلسوفان مسلمان معمولاً سعی کرده اند تا از چشم انداز عقل متعارف و استقلالی خود به عالم و آدم نگریسته، راه نجات و رستگاری او را بیابند. بیشتر آنچه آنها با تلاش عقلی به دست آورده اند تعارض و تقابلی با آموزه های وحیانی ندارد. بلکه می توان گفت فیلسوفان مسلمان، با مرکب عقل متعارف خود و با بهره گیری از میراث فلسفی آن روزگار که یادگار فیلسوفان بزرگی مانند افلاطون و به ویژه ارسطو بود، سعی وافری کردند تا انسجام و تلائم اخلاق فلسفی را با آموزه های دینی نشان دهند.

ما اینک میراث غنی و پرباری از اخلاق فلسفی اسلامی را داریم که فقط شرح و بسط آموزه های یونانیان نیست بلکه جای دادن آن اخلاق که رنگ و بوی دینی نداشت در چارچوب و ساختمانی است که از بیخ و بن رنگ و روی دینی دارد.

نشانند دستاوردهای عقل عرفی در ساختمان دینی کار ساده و سهلی نبوده که فیلسوفان مسلمانی مانند فارابی، ابن سینا و به ویژه ابن مسکویه انجام دادند.

علاوه بر این سه رویکرد اصلی، بخشی از میراث اخلاقی مسلمانان را که بیشتر به مباحث فلسفه اخلاق می پردازد می توان در کتاب های کلامی و در ذیل بحث حسن و قبح یافت. به علاوه برخی از مباحث فقهی مانند آنچه که با عنوان مکاسب محرمة بحث می شود دقیقاً قابل استفاده پژوهندگان اخلاق اسلامی است و پر از مضامین و مسائل اخلاقی است.

آنچه گذشت تنها بیان گر این نکته است که میراث اخلاقی ما مسلمانان و به ویژه ایرانیان بسیار غنی است اما اینکه آیا پژوهندگان جوان ما به این میراث توجهی دارند یا نه؟ و آیا توانسته اند آن را تصحیح و تکمیل کرده، در اختیار نسل های بعدی و نیز در اختیار کسانی که هر چند به این ملت و دیانت وابسته نیستند، اما خسته از سراب های

سعادت، تشنهٔ سعادت واقعی‌اند قرار دهند، موضوع دیگری است که در جای خود باید بدان پرداخت.

مجموعهٔ حاضر برای درس دو واحدی متون اخلاق اسلامی تنظیم شده است. تنوع و تکثر رویکردهای اخلاقی و به تبع آن متون اخلاقی به علاوه عربی بودن بیشتر آن‌ها، کارگزینش متن‌هایی را که بتواند در مجموع نه فقط نمایانگر تکثر رویکردها بلکه نشان‌گر تنوع موضوع‌های اخلاقی هم باشد، بسیار دشوار کرده است.

نگارنده معتقد است که این مجموعه باید پس از یک یا چند دوره تدریس آزمایشی با استفاده از دیدگاه‌های دانشجویان و اساتید محترم اصلاح و تکمیل گردد. بنابراین در مجموعهٔ حاضر متونی از اخلاق قرآنی و روایی، در کنار متونی از اخلاق عرفانی و فلسفی به صورتی که در مجموع به عنوان مصالح ساختمان دانش اخلاق اسلامی قابل بهره‌گیری باشد، گزینش شده است. نیاوردن متنی از برخی کتاب‌ها به معنای کم‌بها دانستن آن‌ها نیست و گزینش حاضر بیشتر به مقتضای جمع کردن رویکردهای مختلف و اشاره به موضوع‌های متفاوت اخلاق، نظم و نسق گرفته است. ضمناً برخی از متون مانند گزیده‌ای از ترجمه اخلاق نیکوماخوس هر چند در قالب متون اخلاق اسلامی نمی‌گنجد اما با توجه به تأثیر چشم‌گیری که در بیشتر عالمان اخلاق مسلمانان داشته است با تسامح جزء متون اسلامی به شمار آمده است. سعی نگارنده بر این بوده است که با توجه به دشواری فهم متون عربی برای دانشجویان عزیز که البته بسی مایهٔ تأسف است، کمتر از متون عربی استفاده کند.